
DO REFLEKSJI

DOI: 10.5604/01.3001.0013.2827

ANITA BARBARA GŁÓD

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1688-6478>

DYLEMATY MŁODZIEŻY UMIESZCZONEJ W RODZINACH ZASTĘPCZYCH ZWIĄZANE Z KONTAKTEM Z RODZICAMI BIOLOGICZNYMI LUB JEGO BRAKIEM

ABSTRAKT

Rodzina to podstawowe środowisko wychowawcze, w którym człowiek wzrasta, zdobywa wiedzę o sobie i otaczającym świecie. Rodzice powinni być zatem osobami, które dostrzegają i zaspokajają potrzeby swoich pociech oraz zapewniają im odpowiednie warunki do rozwoju. Czasami zdarzają się sytuacje, że rodzice z różnych powodów nie są w stanie prawidłowo wywiązywać się z pełnionej roli, więc dzieci nie mogą wychowywać się w środowisku domowym. Wtedy małe dzieci umieszczane są w rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej. Opuszczenie domu rodzinnego, różne wydarzenia z dzieciństwa, jak również separacja od rodziców mogą mieć ogromny wpływ na dzieci i młodzież. Adolescenci, wychowując się w rodzinie zastępczej, mają świadomość posiadania rodziców biologicznych, z którymi mogą mieć kontakt lub nie. Świadomość wychowywania się w dwóch rodzinach może nieść za sobą różne konsekwencje dla rozwoju. Celem prezentowanego artykułu jest przyjrzenie się, z jakimi dylematami bądź trudnościami może borykać się młodzież przebywająca w rodzinie zastępczej, niezależnie czy kontakt z rodzicami biologicznymi jest zachowany, czy też nie.

Słowa kluczowe: rodzina zastępcza, rodzina biologiczna, konflikt lojalnościowy, dojrzewanie, obraz siebie

WSTĘP

Rodzina to podstawowe środowisko, w którym dojrzewa i rozwija się człowiek (Braun-Gałkowska, 1992; 2008; Tyszkowa, 1979; Tyszkowa, 2007). Oddziaływania rodziców mają wielki wpływ na zachowanie i wychowywanie dzieci oraz kształtowanie ich poglądów na przyszłość. „Nie

ulega wątpliwości, że to w rodzinie zaspokajane są podstawowe potrzeby emocjonalne dziecka: więzi, przynależności, bezpieczeństwa, akceptacji, kontaktu emocjonalnego, szacunku, ekspresji i autonomii” (Kasprzyk, Sajdak, 2007, s. 104). Dla dziecka najważniejszymi osobami od momentu urodzenia są rodzice, na których ciąży obowiązek wychowywania młodego pokolenia oraz konieczność zaspokajania wymienionych potrzeb. Pomiędzy rodzicami a dziećmi wykształca się nie tylko więź biologiczna, ale również przywiązania. Poprzez przywiązanie dziecko nabywa umiejętności przeżywania i tworzenia poprawnych relacji z innymi (Krzywicka, 2009). Opiekunowie poprzez swoją obecność, zaangażowanie, pozytywne emocje i zachowanie mają ogromny wpływ na małego człowieka. Poprzez prawidłowe postawy rodzicielskie, okazywaną miłość i akceptację, dają poczucie fizycznego i psychicznego bezpieczeństwa, które pozytywnie wpłynie na późniejsze życie dziecka. Prawidłowe relacje z rodzicami w okresie dzieciństwa będą miały również wpływ na relacje między opiekunami a pociechami, np. w okresie adolescencji. „Jeżeli rodzice okazują dziecku miłość, zrozumienie, to dziecko wie, że w każdej sytuacji otrzyma od nich pomoc i wsparcie. Nastolatek z zapewnioną potrzebą bezpieczeństwa i nieodłączną potrzebą kontaktu emocjonalnego staje się autonomiczną jednostką – zdolną do decydowania o własnym losie” (Kasprzyk, Sajdak, 2007, s. 106). W takim przypadku adolescent może skupiać się na swojej osobie, własnych relacjach z rówieśnikami oraz na poszukiwaniu własnej drogi życia w poczuciu, że ma rodziców, do których może zwrócić się z każdym problemem lub trudnością.

Zdarzają się jednak takie sytuacje, w których rodzice biologiczni nie potrafią sprostać wymaganiom nakładanym na nich przez pełnioną rolę. Czasami splot wielu ekonomicznych, społecznych czy psychologicznych problemów w powiązaniu z trudnymi doświadczeniami z własnej biografii powoduje, że nie zapewniają oni odpowiedniej opieki swoim pociechom i nie zaspokajają ich potrzeb. W wyniku pogarszania się sytuacji życiowej, przykładowo spowodowanej przez niezaradność, uzależnienia, chorobę czy niepełnosprawność, rodzicom biologicznym na mocy prawa może zostać odebrana, zawieszona lub ograniczona władza rodzicielska (Sauer, 2016). W takich sytuacjach najczęściej małoletni są przekazywani pod opiekę in-

stytucjonalnej lub rodzinnej pieczy zastępczej. Wtedy w wychowaniu dzieci biorą udział dziadkowie, rodzeństwo, obce osoby pełniące funkcję rodziny zastępczej lub pracownicy placówek opiekuńczo-wychowawczych. Nurtując jednak, jak się wydaje, jest pytanie o rodziców biologicznych, którzy mimo iż na co dzień są nieobecni, to jednak żyją, funkcjonują, czasami zakładają nowe rodziny bez udziału dzieci umieszczonych poza miejscem ich rodzinnego środowiska. Jeżeli sąd nie wyda zakazu utrzymywania wszelkich kontaktów z dziećmi, to mogą oni kontaktować się i spotykać ze swoimi pociechami (Kasprzyk, Sajdak, 2017). Zatem warto byłoby się przyjrzeć, z jakimi dylematami i trudnościami zmagają się młodzież umieszczona w rodzinach zastępczych.

RODZINA ZASTĘPCZA A RODZINA BIOLOGICZNA

Przed rozpoczęciem analizy zagadnienia, z jakimi dylematami i trudnościami związanymi z kontaktem lub jego brakiem z rodziną biologiczną zmagają się młodzież z rodzinnej pieczy zastępczej, warto byłoby przytoczyć krótką charakterystykę rodziny zastępczej i rodziny biologicznej. W literaturze przedmiotu można spotkać się z wieloma definicjami, które w różnym stopniu akcentują czynniki różnicujące oba typy rodzin. Dzieje się tak, gdyż w momencie przeniesienia dziecka do nowego środowiska rodzinnego powstaje nowa rodzina, różniąca się od tradycyjnie pojmowanej rodziny (Funcke, Hildenbrand, 2009).

Tematyką rodzin zastępczych zajmowali się głównie: Magdalena Joachimowska (2008), Marek Andrzejewski (2001), Katarzyna Gieruta-Miłek (2006), Urszula Kusio (1998), Anna Kwak (2008) czy Marzena Ruszkowska (2013). Trafnie rodzinę zastępczą ujmuje Magdalena Joachimowska (2008, s. 55), która określa ją jako: „(...) formę całkowitej i okresowej opieki nad dzieckiem osieroconym lub z innych powodów pozbawionym właściwej opieki rodziców generacyjnych. Powstaje wtedy, gdy małżeństwo lub osoba nie pozostająca w związku małżeńskim bierze na wychowanie (opierając się na decyzji władz sądowych) nie więcej niż troje dzieci (chyba, że chodzi o rodzeństwo), przy czym między tymi osobami a dziećmi nie powstają takie same skutki prawne jak przy adopcji”. W przytoczonej definicji zwraca się

uwagę na podstawowe elementy akcentujące charakter rodziny zastępczej. Autorka wyraźnie podkreśla, że małżonkowie lub osoba nie będąca w związku małżeńskim, świadomie przyjmuje na czas określony dzieci osierocone lub pozbawione właściwej opieki. Pomiędzy małoletnimi a dorosłymi nie zachodzą takie same skutki prawne, jak w przypadku adopcji czy rodziny biologicznej. Autorka definicji ma tutaj na myśli kwestie dziedziczenia oraz obowiązki i uprawnienia alimentacyjne (Joachimowska, 2008).

Rozważania dotyczące tematyki rodziny w porównaniu z zagadnieniem rodziny zastępczej stanowią dużo większy zakres zainteresowań. W literaturze przedmiotu można spotkać się z wieloma definicjami znanych badaczy skupionych na rodzinie, m.in. Franciszka Adamskiego (2002), Marii Ziemskiej (1986), Mirosława Płopy (2011), Zbigniewa Tyszki (2002) czy Teresy Rostowskiej (2009). W niniejszym artykule za podstawę rozważań została przyjęta definicja Jana Szczepańskiego (1967), który zwraca uwagę na bardzo ważny, różnicujący rodzinę biologiczną od rodziny zastępczej, aspekt ciągłości biologicznej. Przytoczony autor zdefiniował rodzinę jako: „(...) jedyną grupę rozrodczą, rozmnażającą się nie przez przyjmowanie członków z zewnątrz, lecz przez rodzenie dzieci (...), a więc jest grupą utrzymującą ciągłość biologiczną społeczeństwa (poprzez rodzenie nowych członków i przez przekazywanie im cech biologicznych); druga podstawowa funkcja polega na przekazywaniu dziedzictwa kulturalnego szerszych zbiorowości w jego zasadniczej postaci” (Szczepański, 1967, s. 162). Przedstawiona definicja jednoznacznie określa, że rodzina jest jedyną grupą, w której przychodzą na świat dzieci dzięki zdolnościom rozrodczym dorosłych, a nie poprzez przyjęcie do swojej rodziny potomstwa, jak w przypadku rodziny zastępczej.

W literaturze przedmiotu (m.in. Joachimowska, 2008) coraz częściej pojawiają się i są wyraźnie akcentowane informacje, że rodzice zastępczy mają współpracować z rodzicami biologicznymi nad reintegracją rodziny, czyli powrotem dziecka do domu rodzinnego. Tomasz Polkowski (1999) wskazał, że: „rodzina piecza zastępcza to usługa na rzecz dziecka i jego rodziny naturalnej, której celem jest ponowne pojednanie rodziny lub realizacja planu usamodzielnienia dziecka” (Joachimowska, 2008, s. 55). Wskazuje się, że podjęcie się opieki nad dzieckiem wiąże się z podjęciem działań dla dobra małoletniego, a zarazem i jego rodziny biologicznej. Zatem

rodzina zastępcza świadczy specjalistyczne usługi społeczne (Hoffmann-Riem, 1988). W związku z tym można domniemywać, że głównym celem rodzicielstwa zastępczego będzie udzielanie pomocy młodemu człowiekowi i współpraca z jego rodzicami. „Zmienia się (...) priorytet opieki zastępczej: staje się nim dążenie do stosunkowo szybkiego powrotu dziecka do jego rodziny naturalnej, a od opiekunów w rodzinach zastępczych oczekuje się nie rodzicielstwa zastępczego, ale uzupełnienia dla obowiązków rodzicielskich” (Kwak, 2006, s. 36).

Wspominając o dzieciach i młodzieży wychowującej się poza domem rodzinnym nie sposób pominąć kwestii ich rodziców biologicznych. W przedstawionych wcześniej definicjach zwraca się uwagę na możliwość utrzymania kontaktu dziecka z rodziną biologiczną oraz na podejmowanie przez rodziców zastępczych działań wobec rodziny biologicznej dziecka, aby mogło ono wrócić do swojego środowiska rodzinnego. Zasadę subsydiarności pieczy zastępczej wyznaczają regulacje prawne dotyczące stosunków między rodzicami a dziećmi oraz dokument regulujący funkcjonowanie rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. w artykule 113 §1 stanowi o prawie i obowiązku utrzymywania kontaktu między dzieckiem a rodzicami, niezależnie od władzy rodzicielskiej (t.j. Dz.U. 2017, poz. 682). Następnie ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. 2018, poz. 998) w artykule 4 pkt 3 wskazuje, że dziecko ma prawo do utrzymywania kontaktów z rodzicami, chyba że sąd zakazał takich kontaktów. Następnie artykuł 40 ust. 1 pkt 7 ustawy dotyczący zadań rodziny zastępczej i rodzinnego domu dziecka stanowi, że opiekunowie zastępczy „(...) umożliwiają kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowił inaczej” (t.j. Dz.U. 2018, poz. 998). Podane regulacje, jak się wydaje, są uzasadnione przede wszystkim z jednego głównego powodu. Rodzina zastępcza ma pełnić funkcje przejściowe. Wyraźnie akcentowane jest w przytoczonej definicji Tomasza Polkowskiego (1999), że z reguły dziecko powinno przebywać poza rodziną pochodzenia do czasu unormowania sytuacji życiowej rodziców lub do czasu uzyskania przez nie pełnoletności. Zatem kładzie się nacisk na pracę z rodziną biologiczną dziecka, jak i również na podtrzymywanie jego kontaktów z rodzicami, gdyż głównym celem pieczy zastępczej jest pomoc w wycho-

wywaniu dziecka pod chwilową nieobecność opiekunów, a nie przejście całkowitej opieki nad nim, jak i również jego powrót do naturalnego środowiska domowego (Mickiewicz-Stopa, 2017). Zarówno w cytowanej definicji, jak i w zapisach ustaw podkreśla się ważność kontaktów z rodzicami biologicznymi. Należy jednak zauważyć, że inaczej będą one przebiegały u dzieci, które są pod opieką obcych, niespokrewnionych z nimi osób, a inaczej – kiedy wychowywani są przez dziadków czy też rodzeństwo. Treść tego artykułu będzie skupiona przede wszystkim na młodzieży z rodzin zastępczych, która jest umieszczona u obcych dla siebie osób, choć pewne kwestie mogą również odnosić się do rodzin zastępczych tworzonych przez najbliższych krewnych (Mikiewicz-Stopa, 2017; t.j. Dz.U. 2018, poz. 998; t.j. Dz.U. 2017, poz. 682).

DYLEMATY MŁODZIEŻY

Młodzież umieszczona w rodzinach zastępczych często jest narażona na stresujące i traumatyczne wydarzenia już od momentu narodzin. Nieprawidłowe postawy rodzicielskie, alkohol, choroba, agresja, zaniedbania to tylko niektóre z czynników, których mogła ona doświadczyć. Do tego dochodzi również dodatkowe obciążenie polegające na oderwaniu ich od rodziców biologicznych i umieszczeniu w nowym, często nieznanym miejscu (Sauer, 2016). Warto podjąć próbę przyjrzenia się, jakich dylematów i trudności doświadczają młodzi ludzie w obliczu trudnych doświadczeń z dzieciństwa i aktualnej sytuacji życiowej, w związku z kontaktem lub jego brakiem z rodzicami biologicznymi.

Konflikt lojalnościowy

Pierwszy aspekt, na który zwracają uwagę badacze omawianej problematyki (m.in. Błażejewska, 2014; Kolankiewicz, Poncyliusz, 2016; Rżysko, 2010; Wosik-Kawala, 2015), dotyczy trudności w przeżywaniu kontaktów z rodzicami biologicznymi, a jego przejawem jest tzw. konflikt lojalnościowy. Sytuacja osobista młodzieży jest wewnętrznie sprzeczna, bo konfrontują się z podwójnym rodzicielstwem. Z jednej strony rodzina zastępcza, a z drugiej świadomość posiadania rodziców biologicznych. Konflikt ten rodzi wiele

wątpliwości u młodzieży. Podstawowym może być problem identyfikacji i brak przekonania, z którą rodziną się utożsamiać, a z którą nie, czy też których rodziców słuchać, a których polecenia lekceważyć. Konflikt wewnętrzny może dotyczyć również ważniejszych kwestii, np. kogo kochać lub do których opiekunów zwracać się „mamo i tato”. Adolescenci mogą mieć obawy przed urażeniem czy też skrzywdzeniem któregoś z rodziców (zastępczego lub biologicznego). Młodzież żyje zatem w konflikcie między dwiema rodzinami i musi integrować dwa różne światy, często sprzeczne ze sobą, ze względu na różne systemy wartości wyznawane w tych środowiskach. Taki stan może wywoływać różne, często przeciwstawne stany emocjonalne, zaburzone zachowanie, a w konsekwencji prowadzić do problemów natury psychicznej. Dlatego podkreśla się, że ważną rolę odgrywają tutaj opiekunowie i ich świadomość, że podopieczni mogą borykać się z problemem konfliktu lojalnościowego (Błażejewska, 2014; Kolankiewicz, Poncyliusz, 2016; Rżysko, 2010; Wosik-Kawala, 2015).

Poczucie przynależności

Poczucie przynależności odgrywa bardzo ważną rolę w życiu każdego człowieka. Jest to jedna z potrzeb jednostki wyróżniona w piramidzie potrzeb stworzonej przez amerykańskiego psychologa Abrahama Maslowa (1990). Wspomniany autor w postaci piramidy wyróżnił potrzeby niższego rzędu (potrzeba fizjologiczna i bezpieczeństwa) oraz potrzeby wyższego rzędu (potrzeba przynależności i miłości, uznania i szacunku oraz samorealizacji). Człowiek w swoim życiu podejmuje działania, mające na celu zaspokajanie tych pragnień (tamże). Patrząc zatem na piramidę potrzeb, naturalnym zjawiskiem staje się fakt, że ludzie chcą znać swoje miejsce, wiedzieć, do kogo przynależą, pragną różnicować ludzi na bliskich i dalekich. W przypadku młodzieży z rodzin zastępczych możliwe są trudności z określeniem swojej przynależności, gdyż mogą mieć kontakt z dwoma rodzinami (biologiczną i zastępczą) lub jedną – zastępczą, gdzie kontakt z rodziną biologiczną nie jest utrzymywany. W przypadku drugiej sytuacji nie jest oczywiste, że dojdzie do utożsamienia z obcą rodziną, tj. zastępczą. Małe dzieci nie werbalizują poczucia przynależności, odzwierciedla się to u nich w poczu-

ciu bezpieczeństwa. Starsze natomiast mają dylematy: „kim jestem, a kim chciałbym być, gdzie jestem, a gdzie chciałbym być”. Zaczyna rozdzielać się świat realny od świata idealnego. Jeśli realny jest zbyt trudny, to wtedy młody człowiek zastępuje go idealnym, co w konsekwencji powoduje powstanie mało realnych wyobrażeń o życiu i własnej osobie (Kołodziejczak, 2016; Obuchowska, 1998; 2001).

Dylemat nawiązywania kontaktu z rodzicami biologicznymi

W regulacjach prawnych (t.j. Dz.U. 2018, poz. 998; t.j. Dz.U. 2017, poz. 682), jak i w naukach społecznych (m.in. Badora, 2005; Matyjas 2008; Gumienny, 2006) zaznacza się, że dzieci z rodzin zastępczych powinny mieć kontakt z rodziną biologiczną, gdyż ważną rolę odgrywają więzi biologiczne, które łączą członków rodziny. Istnieje przekonanie o potrzebie reintegracji rodziny, gdyż uznaje się rodzinę biologiczną jako podstawowe środowisko wychowawcze oraz podkreśla negatywny wpływ separacji na jej członków (Badora, 2005; Gumienny, 2006; Matyjas, 2008). Mimo to ze względu na różne konsekwencje młodzież może mieć wątpliwości, czy powinna nawiązywać kontakt z rodzicami biologicznymi, czy też nie. Adolescenci są na takim etapie swojego rozwoju, że kształtują się u nich poglądy i zaczynają posiadać swoje zdanie (Obuchowska, 2003). Jeśli czują się rozumiani i akceptowani przez rodziców zastępczych, to wypowiadają się na temat swojego stosunku do rodziców biologicznych oraz ich gotowości do spotkań z nimi. W ich codziennej egzystencji nieraz pojawia się dylemat, czy powinni jako pierwsi kontaktować się z rodzicami biologicznymi, czy też nie.

Wiele pozytywnych konsekwencji może mieć utrzymywanie kontaktu z rodzicami biologicznymi, jednak pod warunkiem że rodzice są zaangażowani w życie nastolatka, interesują się jego sprawami i biorą aktywny udział w jego wychowaniu (Mickiewicz-Stopa, 2016). Podkreśla się, że umieszczenie nastolatka w rodzinie zastępczej i pozbawienie go środowiska domowego jest zjawiskiem nienaturalnym i bardzo często ma negatywne konsekwencje. Wśród najczęściej występujących trudności wymienia się pojawiające się: koszmary nocne, ucieczki z domu, agresywne zachowania, uleganie innym, niższy poziom kompetencji społecznych, odrzucenie przez

rówieśników, nieangażowanie się w życie społeczne, sprawianie licznych problemów wychowawczych, kłamstwo, agresję, nerwowość, lęki, chorobę sierocą, zaburzenia fizjologiczne i inne. Istnieją przesłanki, że dzieci odrzucone przez swoich rodziców rozwijają się wolniej. Także w konsekwencji odłączenia małoletnich od rodziny biologicznej mogą wystąpić opóźnienia w rozwoju w różnych sferach (Ackerman i in., 2005; Jamińska, 2010; Łuczyńska, 2008; Mickiewicz-Stopa, 2017; Posłuszna-Owczar i in., 2010; Ruskowska, 2013; Zmysłowska, 2008). W związku z tym podkreśla się, że znaczenie ma podtrzymywanie kontaktu z rodziną biologiczną, co pomoże zniwelować niektóre problemy natury emocjonalnej i psychologicznej. Z teoretycznego punktu widzenia kontakt z rodzicami pomaga również chronić młode osoby przed nadmierną idealizacją rodziców biologicznych, gdyż wtedy mają realny obraz funkcjonowania swoich opiekunów (Golczyńska-Grondas, 2014).

Kontakty z rodziną biologiczną niejednokrotnie są wielkim przeżyciem dla młodzieży. Ważna jest postawa rodziców biologicznych i ich realne spojrzenie na zaistniałą sytuację życiową ich dzieci oraz ich samych. Czasami jednak zdarza się tak, że rodzice biologiczni obiecują swoim pociechom różne, często niemożliwe do realizacji, rzeczy materialne czy też wizje przyszłości związane z ich powrotem do domu rodzinnego. Niestety, jeśli adolescent kilka razy zawiedzie się na swoich najbliższych i dostanie kolejne złudne nadzieje, to wtedy każda następna wizyta wiąże się z różnymi emocjonalnymi konsekwencjami, zarówno dla nastolatka, jak i jego rodziny zastępczej. Niejednokrotnie opiekunowie zastępczy będą bowiem musieli poradzić sobie ze złością, frustracją czy też obojętnością przyjętego dziecka, spowodowaną otrzymanymi, nie zawsze realnymi, nadziejami (Dobrzyński, 2006).

Jeżeli dziecko doznało traumatycznych doświadczeń w naturalnym środowisku rodzinnym, to może źle funkcjonować podczas spotkań i po ich zakończeniu, gdyż istnieje prawdopodobieństwo, że negatywne obrazy z przyszłości mogą się pojawiać w jego życiu codziennym (Dobrzyński, 2006; Kolankiewicz i in., 2016; Mickiewicz-Stopa, 2016; 2017).

W praktyce zdarza się również tak, że młodzież ma określone wyobrażenia o sobie, które kształtowały się w domu rodzinnym, czasem niezgodne

z rzeczywistością. Przekonania te mogą mieć negatywny charakter. Sytuacja taka może mieć miejsce, jeśli przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej zdołała zgromadzić bolesne doświadczenia (np. odrzucenie przez rodzinę, słabe poczucie bezpieczeństwa lub jego brak, brak możliwości zaspokajania potrzeb, doświadczenie przemocy czy demoralizacji). Poprzez pewne postawy rodziców czy najbliższych dzieci mogły wykształcić w sobie poczucie, że nie zasługują na miłość i uwagę, a podczas spotkań są w tym przekonaniu utwierdzone. Czasami pojawia się poczucie winy, że przez swoje zachowanie czy sposób egzystencji zostały odebrane z domu. Izabela Gątarek (2018) wskazała, że: „(...) każdy z nas jest w pewien sposób spadkobiercą różnych form zachowań, których był uczestnikiem, których doświadczał i które obserwował w swojej rodzinie” (Gątarek, 2018, s. 41). Badania m.in. Andrzeja Chudnickiego (2005), A. Kaczanowskiej (1998), Marii Jurgi (1990), Lilianny Klimek (2010) wskazały, że u podopiecznych wychowujących się poza domem rodzinnym występuje nieadekwatny do rzeczywistego obraz siebie, jak i zaniżona lub nieadekwatna samoocena w porównaniu z rówieśnikami wychowującymi się w rodzinach biologicznych (Klimek, 2010). Nieprawidłowy obraz siebie i poczucie bycia niepotrzebnym mogą utrwalac się u młodzieży również wtedy, gdy rodzice biologiczni nie kontaktują się z nimi, nie interesują się ich sprawami lub angażują się w życie osobiste z nowym partnerem życiowym i pozostałym dziećmi z ich pominięciem (Gątarek, 2018; Klimek, 2010).

Dylemat związany z odkrywaniem rodzinnych korzeni

Wraz z wiekiem młodzież zdobywa coraz większą świadomość swojej sytuacji osobistej. Okres adolescencji jest czasem, kiedy człowiek dojrzewa, kształtuje swoją tożsamość, której bazą jest rodzina biologiczna i wiedza o niej. Adolescenci przebywający w rodzinach zastępczych mogą nie posiadać podstaw wiedzy dotyczącej własnych przodków czy korzeni, z których się wywodzą, szczególnie kiedy mają nikły kontakt z swoją rodziną biologiczną lub nie mają go w ogóle. Wtedy też wiele informacji na temat ich przeszłości, dzieciństwa czy przodków bywa niedostępnych. Pojawia się wtedy dylemat, czy warto poszukiwać informacji na temat historii swojej

rodziny, przodków, czy też lepiej odciąć się od przeszłości. Zauważa się, że zarówno jedna, jak i druga strategia niesie za sobą pewne konsekwencje.

Poszukiwanie własnych korzeni i informacji na temat przeszłości swoich przodków, np. podczas spotkań z rodzicami biologicznymi, zapewne zaspokaja ciekawość nastolatków, a zarazem staje się bazą, na której będzie mogła kształtować się tożsamość młodego człowieka (Gałtarek, 2018).

Jeśli jednak adolescenti przebywają w dobrze funkcjonującej rodzinie zastępczej, mogą porównywać ją do swojej rodziny biologicznej i dostrzegać różnice w codziennej egzystencji, sposobie życia czy też wyznawanych wartościach. Nawet jeśli nie posiadają obszernej wiedzy na temat swojego miejsca pochodzenia, to są świadomi, z jakich powodów nie mogą przebywać z rodzicami biologicznymi, a także wiedzą, jak funkcjonowało ich wcześniejsze środowisko rodzinne. Nastolatki mogą wstydzić się rodziny, w której się wychowywali, unikać kontaktu z nią, a tym samym wykazywać niechęć do odkrywania historii swojej przeszłości. Zdarza się, że jednostki negują swoje korzenie, stosując następujące mechanizmy obronne: zaprzeczanie, wyparcie lub też podejmują „(...) wysiłki osadzenia się w świecie społecznym, (środowisku społecznym) alternatywnym wobec tego, w jakim dana osoba przyszła na świat” (Golczyńska-Grondas, 2014, s. 129–130). Odcinanie się od historii destrukcyjnych postaw swoich przodków uznane jest jako: „(...) racjonalna strategia, która umożliwia podjęcie wysiłku na rzecz zmiany przebiegu własnych losów życiowych i konstruowania tożsamości alternatywnych wobec tożsamości rodziców” (Kolankiewicz, 2014, s. 55–56). Jednakże brak wiedzy powoduje, że „(...) wychowankowie (...) doświadczają «wykorzenia biograficznego» – odseparowani od rodziny, często nie znają swoich ojców i innych członków rodziny, zostali rozłączeni z rodzeństwem, mają nikłe doświadczenia z rodzicami i słabą wiedzę na temat swej genealogii” (tamże, s. 55). Taka luka w historii własnego życia może przysporzyć wielu trudności, chociażby w budowaniu tożsamości, a generowanie różnych, nieadekwatnych wyobrażeń na temat swojej przeszłości nie będzie dawało rzetelnych podstaw do kształtowania wizerunku własnej osoby (Golczyńska-Grondas, 2014).

PODSUMOWANIE

Okres dojrzewania jest trudnym czasem dla dorastającej młodzieży, a może być dodatkowo obciążającym dla adolescentów przebywających w rodzinach zastępczych ze względu na wyżej wskazane aspekty. Bez względu na to, czy młodzi ludzie mają kontakt z rodzicami biologicznymi, czy też go nie mają, można wnioskować, że doświadczają wielu dodatkowych sytuacji stresujących, negatywnych emocji czy też trudności, z którymi nie muszą zmagać się adolescenti wychowujący się w rodzinach biologicznych. Ci drudzy teoretycznie mogą bardziej skupić się na budowaniu obrazu własnej osoby czy też podejmowaniu działań, mających na celu realizację zadań rozwojowych przewidzianych dla okresu dojrzewania. W koncepcji Roberta Jamesa Havighursta (1981) zostały wskazane następujące zadania rozwojowe: wytworzenie bardziej dojrzałych relacji z rówieśnikami, przyswojenie zachowań przewidzianych dla roli żeńskiej i męskiej, akceptacja wyglądu oraz osiągnięcie niezależności uczuciowej od rodziców. Dodatkowo zwrócono uwagę na przygotowanie do małżeństwa, życia rodzinnego i pracy zarobkowej oraz wykształcenie własnego systemu wartości czy ideologii, które będą wyznacznikiem w życiu dorosłym (Obuchowska, 2003).

Opisane sytuacje i sposoby przeżywania dylematów to tylko pewien wycinek trudności czy postaw młodzieży, związanych z kontaktem z rodzicami biologicznymi. Z jednej strony podkreśla się, że rodzina biologiczna odgrywa bardzo ważną rolę w życiu człowieka i kontakt z nią jest wskazany, a wręcz to ustawowe prawo i obowiązek wynikający z więzi łączącej rodziców z dziećmi. Z drugiej strony widać, jak dużo konsekwencji i zamętu może wnieść w życie dojrzewających osób. Nasuwa się zatem pytanie, w jaki sposób pomagać adolescentowi w przewyciężaniu trudności i konsekwencji wynikających z kontaktu z rodzicami biologicznymi lub jego braku. Jednoznaczna odpowiedź na to pytanie wydaje się niemożliwa i zapewne powinna być poprzedzona indywidualną diagnozą każdego przypadku, gdyż każdy nastolatek ma swoją osobistą historię życia, inny sposób przeżywania i odnajdywania się w życiu codziennym. Dodatkowo należałoby zwrócić uwagę i stwierdzić, czy zarówno rodzina zastępcza, jak i rodzina biologiczna rokują nadzieją na współpracę na rzecz dobra dziecka. Każdy rodzic (zastępczy czy biologiczny) jest inny i inaczej

podchodzi do spraw przyjętego (w przypadku rodzica zastępczego) lub swojego (w przypadku rodzica biologicznego) dziecka. Zarówno jedni, jak i drudzy mają swój konkretny udział w wychowaniu nastolatka i różnią się między sobą gotowością oraz postawą wobec siebie nawzajem. Zatem w sytuacji dylematów adolescenta najkorzystniejsza byłaby odpowiednia edukacja i uświadamianie jednych, jak i drugich rodziców w zakresie ewentualnych przeżyć czy postaw nastolatka związanych z kontaktami lub ich brakiem z rodziną biologiczną. Ważne byłoby zadbanie o odpowiednią współpracę obu rodzin, w taki sposób, aby ich działania były skierowane na dobro nastolatka i pomoc w codziennej egzystencji. „Współpraca może być (...) narzędziem do przewycięzania strukturalnych problemów i konfliktów pomiędzy rodziną zastępczą i naturalną, a także jej ukierunkowania na rozwój dziecka (...)” (Sauer, 2016, s. 82). Jeśli zaś chodzi o adolescentów, istotne byłoby otoczyć ich odpowiednim wsparciem zgodnie z ich potrzebami. Dojrzewanie to bardzo trudny okres w życiu młodych osób. Z jednej strony zmiany w sferze fizycznej, psychicznej, społecznej i egzystencjalnej, a z drugiej – wychowywanie się w obcej rodzinie przy obecności lub nieobecności rodziców biologicznych, które niesie za sobą wiele dodatkowych trudności i dylematów widocznych w życiu osobistym.

BIBLIOGRAFIA

- Ackerman, J., Dozier, M. (2005). The influence of foster parent investment in children's reorientations on self and attachment figures. *Applied Developmental Psychology*, 26, 507–520.
- Adamski, F. (2002). *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Błażejewska, K. (2014). Rola opiekunów sprawujących funkcję rodziny zastępczej w wychowaniu dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 1, 52–56.
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Braun-Gałkowska, M. (2008). *Psychologia domowa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Chudnicki, A. (2005). Samoocena wychowanków domów dziecka. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 6, 40–43.
- Dobrzyński, L. (2006). O problemach rodzicielstwa zastępczego. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 7, 24–30.
- Funcke, D., Hildenbrand, B. (2009). *Unkonventionelle Familien in Beratung und Therapie*. Heidelberg: Carl-Auer Verlag GmbH.

- Gątarek, I. (2018). Oddziaływania środowiska rodzinnego na kształtowanie i strukturę tożsamości dziecka w percepcji młodzieży – studium fenomenograficzne. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 2, 28–45.
- Giertuga-Miłek, K. (2006). Adopcja i rodzina zastępcza jako forma rodzinnej opieki dla dzieci opuszczonych i porzuconych. *Studia Lubuskie*, 2, 90–91.
- Golczyńska-Grondas, A. (2014). *Wychowało nas państwo. Rzecz o tożsamości dorosłych wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Havighurst, R.J. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longmans & Green.
- Hoffmann-Riem, C. (1988). Fragmentierte Elternschaft; technologischer Fortschritt und familiäre Verarbeitung. W: K. Lüscher (red.), *Die postmoderne Familie. Familiäre Strategien und Familienpolitik in einer Übergangszeit* (s. 216–233). Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.
- Januszewska, E. (1994). Czynniki warunkujące kształtowanie obrazu siebie u dzieci. W: A. Anuszewski, P. Oleś (red.), *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL.
- Joachimowska, M. (2008). *Rodzicielstwo zastępcze. Idea – Problemy – Analizy – Kompetencje*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Jurga, M. (1990). Doświadczenie społeczne i rozwój osobowości wychowanek domów dziecka. W: M. Tyszkowa (red.), *Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodziną* (s. 153–202). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kaczanowska, A. (1998). Obraz samego siebie u dorastających wychowanków domów dziecka. W: M. Smoczyńska (red.), *Studia z psychologii rozwojowej i psycholingwistyki*. Kraków: Universitas.
- Kalus, A. (2014). Rodzina zastępcza. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 353–368). Warszawa: WN PWN.
- Kamińska, P. (2010). Znaczenie więzi emocjonalnej w zastępczej opiece nad dzieckiem. *Edukacja i Dialog*, 3/4, 56–59.
- Kasprzyk, K., Sajdak, M. (2017). Potrzeby emocjonalne dziecka w środowisku rodzinnym (s. 103–113). W: Gumienny B. (red.), *W trosce o potrzeby dziecka. Pedagogiczne przesłania Barbary Czeredeckiej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Kleniewska, I. (2008). Rodzice biologiczni, dziecko, rodzice zastępczy – regulacja prawna. W: A. Kwak (red.), *Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznymi* (s. 14–205). Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Klimek, L. (2010). Obraz siebie młodzieży wychowującej się w domach dziecka i w rodzinie. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, XXIX.
- Kolankiewicz, M. (2014). Agnieszka Golczyńska-Gronda. Wychowało nas państwo. Rzecz o tożsamości dorosłych wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9, 53–57.
- Kolankiewicz, M., Poncyliusz, M. (2016). *Młodzi dorośli opuszczający placówki opiekuńczo-wychowawcze i rodziny zastępcze*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

- Kołodziejczak, L. (2016). Emocje dziecka w instytucjonalnej pieczy zastępczej. *Przegląd Pedagogiczny*, 2, 195–203.
- Krzywicka, L. (2009). Przemoc w bliskich związkach w perspektywie teorii przywiązania. *Niebieska Linia*, 2, 14–16.
- Kusio, U. (1998). *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kwak, A. (2006). *Z opieki zastępczej w dorosłe życie. Założenia a rzeczywistość*. Warszawa: Wydawnictwo Przemysłowe WEMA.
- Łuczniński, A. (2008). *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcjonalnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Maslow, A. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Mickiewicz-Stopa, K. (2016). Kontakty rodziców biologicznych z dziećmi wychowującymi się w rodzinach zastępczych spokrewnionych. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 6, 30–38.
- Mickiewicz-Stopa, K. (2017). Zawodowe rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka- perspektywa umieszczenia dziecka w rodzinie i jego kontaktu z rodzicami biologicznymi. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 3, 44–53.
- Obuchowska, I. (1998). Dziecko zagubione w sieroctwie. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 3–6.
- Obuchowska, I. (2001). Nieokreślone sytuacje w życiu dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9, 3–6.
- Obuchowska, I. (2003). *Adolescencja*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. T. 2. Charakterystyka okresów życia człowieka* (s. 163–201). Warszawa: WN PWN.
- Płopa, M. (2010). *Psychologia rodziny teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Posłuszna-Owczar, M., Siedlecka, A., Dzieciołowska, I., Bik, M. (2010). Problemy rodzin zastępczych w opinii praktyków. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 6, 21–29.
- Rak, A. (2015). Więź osobowa dorosłych wychowanków domu dziecka z rodzicami. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 2, 48–54.
- Rostowska, T. (2009). *Psychologia rodziny. Matężństwo i rodzina wobec współczesnych wzywań*. Warszawa: Difin.
- Ruszkowska, M. (2013). *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*. Warszawa: Centrum Zasobów Ludzkich.
- Rzysko, M. (2010). Rodzina zastępcza doświadczenia, potrzeby, problemy. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 3, 19–33.
- Sauer, S. (2016). Praca socjalna z rodzicami zastępczymi. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 19, 75–83.
- Szczepański, J. (1967). *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.
- Trzeciakowska, A. (2008). Prawda w adopcji – wybrane zagadnienia. W: M. Andrzejewski, M. Łączkowska (red.), *Prawne i pozaprawne aspekty adopcji* (s. 88–96). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.

- Tyszka, Z. (1979). *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN.
- Tyszka, Z. (2002). *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tyszkowa, M. (2007). Jednostka a rodzina: interakcje, stosunki, rozwój. W: M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne* (s. 124–150). Warszawa: WN PWN.
- Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 roku (t.j. Dz.U. 2018, poz. 998).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. 2017, poz. 682).
- Wosik-Kawała, D. (2012). *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wosik-Kawała, D. (2015). Dziecko wychowywane w rodzinie zastępczej. *Wychowanie w rodzinie*, 11, 283–284.
- Ziemska, M. (1986). *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.
- Zmysłowska, M. (2008). Nie (kochane) dzieci w rodzinach zastępczych. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.), *Matężństwo i rodzina w ponowoczesności. Szanse – zagrożenia – patologie* (s. 236–247). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

THE DILEMMAS OF YOUNG PEOPLE PLACED IN A FOSTER FAMILY RELATED TO THE CONTACT WITH BIOLOGICAL PARENTS OR THE LACK THEREOF

ABSTRACT

Family constitutes a basic upbringing environment where people grow up, obtain knowledge about themselves and their surroundings. Parents should therefore be the ones who see and satisfy the needs of their children and provide them with appropriate conditions for development. It occasionally happens that for different reasons the caregivers are not able to fulfil their roles properly so the children cannot be brought up in their home environment and are placed into institutional or foster settings. Several factors may have a great impact on youth and children such as leaving family home, different events from childhood as well as separating from their parents. The adolescents educated in a foster family are conscious of the fact that they have biological parents whom they may contact or not. The following article focuses on the dilemmas or difficulties that the adolescent children may face during their time spent with their foster families, regardless of having or not having contact with their biological caregivers.

Keywords: foster family, biological family, loyalty conflict, maturing, self-image